

ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΟΓΟΥ

Τα σχήματα λόγου, όπου οι λέξεις υπηρετούν τη σημασία τους, δηλαδή κυριολεκτούν, λέγονται σχήματα λέξεων κατά κυριολεξία, ενώ τα σχήματα λόγου στα οποία οι λέξεις έχουν πάρει άλλη σημασία, λέγονται σχήματα λόγου κατά ακυριολεξία ή τρόποι.

A) Σχήματα λέξεων κατά κυριολεξία:

1) η αναστροφή ή υπερβατό : για να δώσουμε στο λόγο μεγαλύτερη εκφραστικότητα ανατρέπουμε τη φυσική σειρά των προτάσεων ή των λέξεων.

Π.χ «και των μαλλιών της
το ωραίο πλήθος
πάνου στο στήθος
λάμπει ξανθό»

(ο τελευταίος στίχος έπρεπε να είναι στην αρχή).

2) βραχυλογία ή έλλειψη : αφαιρούμε μια ή περισσότερες λέξεις από τη φράση για να δώσουμε στο ύφος περισσότερη ζωηρότητα.

Π.χ «και αν είστ' εσείς νερόχαρες
το τραγούδι μου κύμα...»

(στο δεύτερο στίχο παραλείπεται το ρήμα είναι)

3) πλεονασμός: χρησιμοποιούμε λέξεις ή φράσεις τις οποίες το συντακτικό τις θεωρεί περιττές.

Π.χ «τον άκουσες με τα αυτιά σου; »

4) επανάληψη: η ίδια λέξη επαναλαμβάνεται για να αποκτήσει ο λόγος περισσότερη χάρη και δύναμη.

Π.χ «κλαίνε τα δένδρα κλαίνε, κλαίνε και τα κλαριά,
κλαίνε και τα λημέρια που λημέριαζα»

5) παλλιλογία ή αναδίπλωση: μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται αμέσως άλλη μια φορά για να προκαλέσει μεγαλύτερη ζωηρότητα.

Π.χ « για πες μας, πες μας, σταυραητέ τι κάνουν οι δικοί μας ; »

- 6) Το **ασύνδετο** είναι το σχήμα εκείνο κατά το οποίο ο λογοτέχνης για να προσδώσει περισσότερη ζωνρότητα, τοποθετεί αλληπάλληλες λέξεις, προτάσεις ή φράσεις χωρίς σύνδεσμο.
Π.χ « σημαίνει ο Θεός, σημαίνει η γη, σημαίνουν τα επουράνια».

B) Σχήματα λέξεων κατά ακυριολεξία : με τα σχήματα αυτά ο λόγος παίρνει ζωντάνια μεταθέτοντας τη σημασία της λέξεως σε μια άλλη ή δίνοντας στην έκφραση μορφή εμπνεύσεως.

- 1) η **μεταφορά**: μεταφέρομε μια λέξη από την κύρια σημασία της σε άλλη σημασία.

Π.χ η άνοιξη της ζωής, μεθυσμένος από δόξα.

- 2) Η **μετωνυμία** : είναι το σχήμα εκείνο κατά το οποίο έχουμε αντικατάσταση μιας λέξης με κάποια άλλη η οποία συνδέεται με την πρώτη με κάποια λέξη υπαγωγής ή εξάρτησης.

Π.χ ο Άρης αντί ο πόλεμος, το ράσο αντί ο κλήρος.

- 3) η **συνεκδοχή**: είναι το σχήμα εκείνο, κατά το οποίο μια λέξη ή έκφραση δεν σημαίνει εκείνο που φαίνεται αρχικά, αλλά κάτι σχετικό. Έτσι παίρνουμε το μέρος αντί του όλου και το όλον αντί του μέρους.

Π.χ «Τούρκος το τριγυρίζει χρόνους δώδεκα»

(η λέξη Τούρκος τίθεται αντί της λέξης Τούρκοι).

- 3) **Αλληγορία**: είναι το σχήμα εκείνο κατά το οποίο άλλα εννοούμε και άλλα γράφουμε ή λέμε.

Το ποίημα του Βαλαωρίτη «ο βράχος και το κύμα» είναι μια αλληγορία.

- 4) **αντωνομασία** : είναι το σχήμα εκείνο, κατά το οποίο αντί των προσηγορικών ονομάτων βάζουμε κύρια και αντί των κυρίων προσηγορικά.

Π.χ Σωκράτης αντί σοφός, Πορθητής αντί Μωάμεθ.

- 5) **οξύμωρο ή παραδοξολογία** : είναι το σχήμα εκείνο, κατά το οποίο έχουμε δυο λέξεις, οι οποίες αποκλείονται μεταξύ τους, δηλαδή η μια αποκλείει την άλλη ώστε λογικά να μην μπορούν να συνυπάρχουν.

Π.χ «νύμφη ανύμφευτη», «παρθένος απάρθενος».

ΣΧΗΜΑΤΑ ΝΟΗΜΑΤΩΝ

Τα σχήματα νοημάτων είναι μορφές του λεκτικού, με τις οποίες ξεφεύγουμε πολλές φορές από τη συνηθισμένη μορφή της συντάξεως και της εκθέσεως των νοημάτων μας.

1) **η υπερβολή** : είναι το σχήμα εκείνο, κατά το οποίο τα πράγματα παρουσιάζονται υπερβολικά. Είναι ιδιαίτερα συχνή στα δημοτικά τραγούδια.

Π.χ «και από την πολλή την ψαλμουδιά εσειόντανε οι κολώνες»

2) **Λιτότητα** : είναι το σχήμα εκείνο κατά το οποίο μια έννοια εκφράζεται με το ενάντιο, κατά τρόπο αρνητικό.

Π.χ υπέφερα όχι λίγα, δηλαδή πάρα πολλά.

3) **Ο ευφημισμός**: είναι το σχήμα εκείνο κατά το οποίο χρησιμοποιούμε για ένα πράγμα λέξεις με καλή σημασία αντί λέξεων με κακή σημασία, όπως θα ταίριαζε.

Π.χ *τις Ερινύες τις έλεγαν Ευμενίδες, τον δε αφιλόξενο πόντο, δηλαδή τη Μαύρη θάλασσα τον λέγανε Εύξεινο πόντο.*

4) **το κλιμακωτό ή κλιμάκωση**: είναι το σχήμα εκείνο κατά το οποίο παρουσιάζουμε τις ιδέες σε μια βαθμιαία σειρά και ακολουθία είτε ελαττώσεως είτε αυξήσεως.

Π.χ «όμορφη, πλούσια κι άπαρτη και σεβαστή κι αγία».

5) **παρομοίωση ή σύγκριση**: είναι το σχήμα εκείνο κατά το οποίο παραλληλίζουμε δυο πράγματα που έχουν ομοιότητα μεταξύ τους για να καταστήσουμε το ένα από αυτά πιο ζωντανό. Δηλώνεται συνήθως με τις βοηθητικές λέξεις σαν, όπως, καθώς.

Π.χ «μια θάλασσα μέσα μου σα λίμνη γλυκόστρωτη και σαν ωκεανός ανοιχτή μεγάλη».

6) **η αντίθεση** : με αυτό το σχήμα έννοιες διαφορετικές μεταξύ τους συσχετίζονται με τον τονισμό της αντιθέσεως τους.

6) **η προσωποποίηση** : με το σχήμα αυτό αποδίδονται ιδιότητες και συμπεριφορά εμψύχων όντων σε άψυχα. Ακόμη και αφηρημένες ιδέες γίνονται πρόσωπα και δρουν αναλόγως, όπως η Δόξα στο επίγραμμα του Σολωμού «η καταστροφή των Ψαρών», «η Διχόνοια» στις τελευταίες στροφές του εθνικού ύμνου.

ΜΕΤΡΙΚΗ- ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΚΗ

Πους ή μετρική μονάδα είναι το ελάχιστο μέρος του μέτρου και αποτελείται από μια τονούμενη και από μια ή δύο άτονες συλλαβές.

Διακρίνονται και στη νεοελληνική στιχουργία με τις αρχαίες ονομασίες οι εξής μετρικοί πόδες ή μέτρα.:

- 1) **ιάμβος** : έχει μια ατόνιστη και μια τονισμένη συλλαβή (υ-).
- 2) **Τροχάιος** : έχει την πρώτη συλλαβή τονισμένη και τη δεύτερη ατόνιστη (-υ).
- 3) **Δάκτυλος** : έχει τρεις συλλαβές, την πρώτη τονισμένη και τις δυο άλλες ατόνιστες (-υυ).
- 4) **Ανάπαιστος** : έχει τρεις συλλαβές, με τονισμένη όμως την τρίτη συλλαβή (υυ-)
- 5) **Αμφιβραχικός ή μεσοτονικός** : έχει τρεις συλλαβές με τονισμένη τη μεσαία (υ-υ)

Ως προς τη θέση του τόνου στην τελευταία συλλαβή ονομάζεται ο στίχος:

- 1) **οξύτονος**, όταν τονίζεται η τελευταία συλλαβή.
Π.χ «του σπαθιού την τρομερή»
- 2) **παροξύτονος**, όταν τονίζεται η προτελευταία συλλαβή.
Π.χ «σε γνωρίζω από την κόψη»
- 3) **προπαροξύτονος**, όταν ο τόνος πέφτει στην προ της προτελευταίας συλλαβή.
- 4) Π.χ «εσείς πουλιά του Μάη και της Άνοιξης»

ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ

Ομοιοκαταληξία ή ρίμα είναι η ομοηχία των τελευταίων συλλαβών δυο ή περισσότερων στίχων. Η ομοηχία των συλλαβών πρέπει να αρχίζει από το τονισμένο φωνήεν και μετά. Π.χ σώμα- χόμα, ποθώ-φιλώ.

Είδη της

- 1) **ζευγαρωτή**: ο α' με το β' και ο γ' με το δ' στίχο.
Π.χ «ο τυφλός ο έρωτας
μες στους δρόμους γέλωτας.
και παιχνίδι γένονταν
όπου κι αν εφαινονταν»

2) **πλεκτική** : ο α΄ με το γ΄ και ο β΄ με το δ΄ στίχο.

Π.χ «πηγάδι στόμα
Μαλλιά χυτά,
Γεμίζεις στρώμα
Μόνο μ΄ αυτά»

3) **σταυρωτή** : ο α΄ με τον δ΄ και ο β΄ με τον γ΄ στίχο

4) **οι ανάμικτες** ομοιοκαταληξίες που δεν ακολουθούν καμιά σειρά.